

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК УМОВА УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ

Соловйова Т. Г.

*кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної педагогіки
Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0003-3676-7978
tg_solovyova@ukr.net*

Ключові слова:

*компетентність, соціальна
компетентність, соціальна
зрілість, молодь, спілкування.*

У статті розглянуто проблему формування соціальної компетентності як умови успішної соціалізації молоді. Визначено, що молодь – головна рушійна сила розвитку суспільства та країни. Водночас молодь залишається проблемою для держави через вразливість, невпевненість, байдужість та інші проблеми. Підкреслюється, що молодь в Україні є однією з уразливих соціальних груп через соціально-економічні й соціально-політичні проблеми в країні.

Аналіз поняття «компетентність» розглядається на основі досліджень різних учених. Визначено, що більшість авторів розуміє соціальну компетентність як певну стратегію побудови адекватних і гармонійних взаємин на міжособистісному рівні та на рівні особистості – суспільства. Крім того, соціальна компетентність людини включає компетентність у соціальній взаємодії та компетентність у спілкуванні. По суті, поняття соціальної компетентності включає здатність людини жити/бути серед людей.

Аналізується ідентичність або синонімічність понять соціальної компетентності, соціальної зрілості й соціальної відповідальності. Ці поняття розглядаються як система знань, умінь, цінностей і поведінкових компонентів, необхідних для гармонійного існування людини в суспільстві та її успішної соціалізації. Визначено, що соціалізація є бажаним результатом соціального розвитку людини. Визначено, що найбільш значущими факторами формування соціальної компетентності молоді є сім'я, найближче оточення, різні рівні навчальних закладів, система позашкільної освіти, зайнятість і робоче місце, самоосвіта й саморозвиток. Окремо зазначено, що процес формування соціальної компетентності залежить від двох основних умов: індивідуальних особливостей людини (фізичного та психічного стану, вдачі, характеру тощо) і впливу соціального середовища – близького оточення, громади, регіону й держави загалом. Зв'язок між соціальною компетентністю й успішною соціалізацією молоді не викликає сумнівів, оскільки соціальна компетентність є одним із основних показників успішної соціалізації людини, а формування соціальної компетентності є необхідною умовою цього.

FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE AS A CONDITION FOR SUCCESSFUL SOCIALIZATION OF YOUTH

Solovyova T. G.

*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Social Pedagogy
Zaporizhzhia National University
Zhukovskoho str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0003-3676-7978
tg_solovyova@ukr.net*

Key words:

*competence, social competence,
social maturity, youth,
communication.*

The article studies the problem of social competence formation as a condition for successful socialization of youth. It is determined that young people is the main driving force for the development of society and the country. At the same time, youth remains a matter of concern for the state due to vulnerability, uncertainty, indifference and other problems. It is emphasized that youth in Ukraine is one of the vulnerable social groups due to socio-economic and socio-political problems in the country. An analysis of the concept “competence” is conducted according to different scientists. It is determined that most authors understand the social competence as a certain strategy of building adequate and harmonious relationships at the interpersonal level and at the level of personality – society. In addition, human social competence includes competence in social interaction and competence in communication. Essentially, the concept of social competence includes the ability of a person to live/be among people. Identity or synonymity of the concepts of social competence vs social maturity and social responsibility are analyzed. These concepts are considered as a system of knowledge, skills, values and behavioral components necessary for the harmonious existence of a person in society, and its successful socialization. It is determined that socialization is a desirable result of human social development. It is determined that the most significant factors of formation of social competence of youth are family, immediate environment, different levels of educational institutions, system of extracurricular education, employment and workplace, self-education and self-development. It is stated separately that the process of formation of social competence depends on two basic conditions: individual characteristics of the person (physical and mental state, temper, character, etc.), and the influence of social environment – close environment, community, region and the state as a whole. The link between social competence and successful socialization of young people is not in doubt, since social competence is one of the main indicators of successful socialization of a person, and the formation of social competence is a prerequisite for it.

Постановка проблеми. Питання успішної соціалізації молоді завжди залишається в центрі уваги держави та суспільства. Молодь – це майбутнє будь-якої країни, гарант її розвитку й існування загалом. Крім того, молодь є і сьогоднішньою рушійною силою розбудови української державності, її опорою та надією. Водночас молодь завжди залишається предметом занепокоєння суспільства через її уразливість, невизначеність, схильність до максималістських поглядів, а іноді байдужість, ворожість або відстороненість від активного суспільного життя.

Останні десятиліття прийнято називати періодом становлення української незалежності, державності на засадах демократії, національного й економічного відродження України. Тобто періодом активних змін у соціальному, політичному, економічному житті українців. Відсутність сталого розвитку, періоди прогресу та занепаду, які постійно змінюють один одного, природні й техногенні катастрофи як місцевого, так і глобального характеру тримають у постійному напруженні увесь світ, Україну зокрема. Звичайно, за таких умов молодь стає однією з

найуразливіших категорій громадян: невизначеність майбутнього, відсутність чіткого плану дій, невідповідність реалій очікуванням, нерозуміння того, що відбувається в світі – усе це стає потужним стресогенним фактором для молодого покоління.

Разом із тим необхідно визнати, що цей «період змін» і є реальне життя. Зміни відбуваються настільки швидко, що стабільність, як така, просто перестає існувати. І лише внутрішнє прийняття постійних змін як «нормального стану речей» стане передумовою адаптації людини в сучасному світі. Звичайно, у таких складних умовах формування соціально компетентної особистості набуває особливої актуальності. За даними відомих вітчизняних і зарубіжних дослідників, тільки соціально компетентна людина здатна залишатися врівноваженою, здатною до прийняття адекватних рішень, бути просто щасливою в сучасних умовах.

Загалом питання компетентності й компетентнісного підходу передусім в освіті почало активно досліджуватися в 70-ті роки минулого століття. Дослідженням компетентнісного підходу присвячені праці зарубіжних науковців, зокрема Дж. Равен уперше надав розгорнуте визначення поняття «компетентність», визначив його компоненти й пов'язував компетентність особистості з ефективною поведінкою; Д. Мак-Клеланд одним із перших звернув увагу на «компетентність» особистості як особливий феномен і розмежував поняття компетентності й інтелекту людини, вважаючи, що вимірювати треба саме компетентність, а не інтелект.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженням інтегрального характеру компетентності та її складників займалися відомі науковці, серед яких – І. Зимня, А. Маркова, О. Холостова, Д. Кун, О. Кононко, М. Гончарова-Горяньська, М. Докторович, В. Шахрай і багато інших. Аналіз наукової літератури показав різноманітність підходів науковців до трактування цього поняття: його трактують як здатність до чогось, здібність, сукупність знань, умінь і навичок у певній сфері тощо. Останнім часом загальноновизнаним стало поділення компетентностей на певні види: професійну, життєву, гендерну, соціальну тощо.

На нашу думку, з огляду на постійні перетворення умов сучасності, радикальні зміни суспільного життя й недостатню вивченість проблеми, соціальна компетентність і питання її формування в молодого покоління потребують особливої уваги науковців.

Метою статті стало висвітлення особливостей формування соціальної компетентності молоді як умови її успішної соціалізації в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу. Насамперед спробуємо уточнити сутність основного поняття дослідження – компетентність. У сучасній науковій літературі існує багато визначень цього поняття. Академічний словник української мови трактує поняття компетентність як властивість за значенням «компетентний». У свою чергу, «компетентний» визначається як той, що «має достатні знання в якій-небудь галузі; який із чим-небудь добре обізнаний; тямущий», «який ґрунтується на знанні; кваліфікований» і «який має певні повноваження; повноправний, повновладний» [4]. Додаючи соціальний складник до поняття «компетентність», можемо визначити соціально компетентну людину як таку, що має достатні знання та добру обізнаність у питаннях соціальної взаємодії. У науковий обіг поняття «соціальна компетентність» уведено німецьким ученим Г. Ротом.

Більшість авторів схиляється до думки, що соціальна компетентність сучасної людини сьогодні – це стратегія вибудовування адекватних взаємин між особистістю та суспільством. О. Прямикова зазначає, що соціальна компетентність передбачає як засвоєння варіантів взаємодії з оточенням, так і розуміння суті того, що відбувається навкруги. На думку автора, особливо важливим є «ментальний момент», тобто осмислене вибудовування взаємин з оточуючими людьми [3]. В. Шахрай визначає дві основні змістові складники соціальної компетентності – знання загальнокультурних норм і правил поведінки та знання щодо того, як саме ці знання можуть бути реалізовані в повсякденному житті [1].

Один із відомих дослідників компетентності та її видів Дж. Равен підкреслює, що поняття компетентності включає як здатності людини, так і її внутрішню мотивацію. Автор розглядає «компоненти компетентності», тобто ті характеристики й здатності людей, які дають їм змогу досягати особистісно значущих цілей незалежно від природи цих цілей і соціальної структури, у якій ці люди живуть і працюють [5]. Вивчаючи сутність компетентності, він виокремив близько сорока видів компетентностей, серед яких – тенденція до більш ясного розуміння цінностей та установок щодо конкретної мети, залучення емоцій у процес діяльності, готовність і здатність навчатися самостійно та багато інших. Виокремлюючи із цього переліку те, що, на нашу думку, становить основу соціальної компетентності, зазначимо такі види, як самостійність і критичність мислення, адаптивність (відсутність почуття безпорадності), толерантне ставлення до стилів життя інших людей, здатність приймати рішення та персональна відповідальність.

Зазначені види компетентності є запорукою нормального гармонійного розвитку як окремої

людини, так і суспільства загалом. Отже, формування соціальної компетентності має бути предметом пильної уваги фахівців в «осередках» навчання та виховання підростаючого покоління. До таких осередків зарахуємо сім'ю, заклади освіти всіх рівнів, засоби масової інформації тощо.

Російські дослідники І. Зимня, А. Хуторський та інші визначають такі складники змісту поняття компетентності, як мотиваційний, діяльнісний і ціннісний компоненти. І. Зимня аналізує поняття «компетентності» й «компетенції», уважаючи останні внутрішніми, потенційними, прихованими психологічними новоутвореннями: знання, навички, алгоритм дій, система цінностей тощо. Для дослідження також важливим є запропонований автором поділ усіх видів компетентностей на три групи [6]:

- компетентності, які пов'язані із самою людиною, її ставленням до себе як до суб'єкта життєдіяльності;
- компетентності, які пов'язані із взаємодією людини з іншими людьми;
- компетентності, які пов'язані з діяльністю.

На нашу думку, друга група відображає особливості саме соціальної компетентності людини та включає компетентність у соціальній взаємодії та компетентність у спілкуванні. Прояви соціальної компетентності людини можна спостерігати на різних рівнях: на рівні «людина – людина», на рівні «людина – оточення» та на рівні «людина – соціум». На думку О. Варецької, на різних рівнях проявляються спільні компоненти: здатність діяти, адекватно ситуації; розвинена соціальна рефлексія; досягнення ефекту від прийнятого рішення [7]. Звичайно, змістовно вони можуть мати відмінності, але загалом на всіх рівнях простежується ключове вміння «жити/бути серед людей».

Ми поділяємо думку низки авторів, які ототожнюють або надають синонімічного сенсу поняттям «соціальна компетентність» і «соціальна зрілість», «соціальна відповідальність». М. Докторович зазначає ідентичність цих понять, говорячи, що компетентність і є проявом зрілості в певній сфері [2]. За визначенням автора, соціальна компетентність – це інтегрована здатність особистості, що включає в себе розмаїття підкомпетентностей, або ключових компетентностей, таких як громадянська, духовна, професійна (учнівська) зрілість; комунікативна, мовна, побутова, екстремальна компетентність тощо), тобто інтегрує в собі інші види компетентностей [2]. Отже, по суті, для формування соціальної компетентності необхідно цілеспрямовано розвивати означені підкомпетентності (складники). Підкреслимо, що соціальна компетентність є однією з найважливіших компетентностей людини особливо в сучасному

світі, оскільки людина змушена швидко й адекватно реагувати на соціальні зміни та пристосовуватися до нових умов існування в соціумі.

Отже, аналіз наявних трактувань поняття «соціальна компетентність» дав змогу взяти за основу таке визначення: соціальна компетентність – це система знань, умінь, ціннісних орієнтацій і поведінкових компонентів, необхідних для гармонійного існування людини в соціумі та її успішної соціалізації. У цьому разі розглядаємо соціалізацію як безперервний процес становлення людини в соціумі. І, виходячи із цього, розглядаємо успішну соціалізацію як бажаний результат соціального розвитку людини.

Т. Смагіна пропонує розглядати соціальну компетентність крізь призму сформованості трьох основних компонентів: когнітивного (знання про суспільство, правила комунікації, тощо); ціннісного (здатність до відповідальності, толерантності); поведінкового (уміння ефективно спілкуватися, вирішувати конфлікти тощо) [8]. Користуючись напрацюваннями автора, припустимо, що й формування соціальної компетентності має включати три основні напрями: формування комунікативних навичок, ціннісних орієнтацій та обізнаності щодо особливостей соціальної взаємодії на різних рівнях.

У загальному вигляді соціальна компетентність людини формується під впливом різних чинників – внутрішніх і зовнішніх; стихійних і цілеспрямованих; позитивних і негативних. Науковці виокремлюють такі фактори, від яких найбільше залежить формування соціальної компетентності [9]:

- уявлення/знання – інформативність, набуття соціального досвіду, регулятивність;
- діяльність як умова та засіб активного пізнання світу;
- спілкування як засіб комунікації в суспільстві.

На думку Дж. Равена, формування компетентності передусім забезпечується розвивальним середовищем. Тобто для формування соціальної компетентності молоді мають бути створені умови, які за своєю сутністю стануть розвивальними. Спробуємо визначити шляхи формування соціальної компетентності молоді.

Шлях перший – родина. Відомо, що найперший соціальний досвід людина отримує саме в сім'ї. Спілкування з родиною багато в чому визначає все подальше життя людини. І, звичайно, благополуччя в сім'ї, наявність гармонійних, адекватних стосунків між членами родини стають першим поштовхом і до формування соціальної компетентності. У свою чергу, відсутність сім'ї або неблагополуччя стають причиною «викривлення» процесу соціалізації людини. Відсутність чи неадекватний життєвий досвід, отриманий людиною

в перші роки в найближчому оточенні, за даними науковців, майже неможливо виправити. Тож першим шляхом формування соціальної компетентності людини вважаємо сприятливі сімейні умови особливо в перші роки життя.

Другою ланкою у формуванні соціальної компетентності є заклади освіти – починаючи з дошкільних закладів і закінчуючи закладами освіти для дорослих. Значення умов навчання складно переоцінити. Особливо інтенсивно формується соціальна компетентність у підлітковому віці, коли на перший план виходять спілкування з однолітками, пошук сенсу життя, міжособистісні взаємини тощо. Й окремих важливим складником є заклади вищої освіти й коледжі. Саме під час навчання в цих закладах відбувається інтенсивне формування компетентності «дорослості», «зрілості». Школа залишається в минулому, з'являються нові інтереси, нове коло спілкування, новий рівень спілкування, нові можливості для формування соціальної компетентності. Отже, підкреслимо, що саме в юнацькому віці, після закінчення школи, з'являються нові умови, що сприяють формуванню соціальної зрілості.

Окремо варто зазначити заклади позашкільної освіти та заклади фізичного виховання й спорту. Школи мистецтв, спортивні секції та інші заклади й організації, які утворюють систему позашкільної освіти, мають концептуальний вплив на розвиток підростаючого покоління. Тому у формуванні соціальної компетентності їх роль безсумнівна. Взаємодія та спілкування серед людей зі схожими інтересами позитивно впливають на особистість, додають їй упевненості, збагачують досвідом соціальної поведінки в різних колах.

Ще одним складником формування соціальної компетентності молоді є працевлаштування та місце роботи. Це, знову ж таки, нове коло спілкування та нові вимоги до нього. У цьому разі тільки

професійної компетентності буває недостатньо. На робочому місці людина має не тільки виконувати професійні обов'язки, а й адекватно спілкуватися в колективі, взаємодіяти з колегами, уміти працювати в команді. А це, безумовно, є складниками соціальної компетентності.

Одним із важливих шляхів формування соціальної компетентності молоді є самоосвіта й саморозвиток. Саме усвідомлення необхідності роботи над собою є показником зрілості, у даному разі соціальної зрілості. Нагадаємо, що соціальну зрілість і соціальну компетентність розглядаємо як близькі за значенням поняття. Усвідомлене формування власної соціальної компетентності передбачає цілеспрямоване надбання знань, умінь, навичок, які сприятимуть цьому формуванню, сприятимуть підвищенню якості соціального життя людини.

Окрім зазначених шляхів формування соціальної компетентності молоді, необхідно коротко зупинитися на певних умовах, за яких відбувається цей процес. Основними з них є індивідуальні особливості особистості й вплив оточення. Щодо індивідуальних особливостей, на нашу думку, вони, безумовно, визначають успішність або неуспішність у формуванні соціальної компетентності людини. Фізичний і психічний стан людини, її темперамент, риси характеру тощо прямо впливають на процес розвитку та соціалізації людини.

Крім того, червоною ниткою через усе життя людини проходить також стихійний і цілеспрямований вплив оточення, близьких, друзів, громади, регіону та держави загалом. У найближчому оточенні першочергова роль належить спілкуванню, обміну досвідом; на рівні громади – це розширення кола спілкування, участь у житті громади тощо. На рівні регіонів і державному рівні – це засоби масової інформації, зокрема телебачення

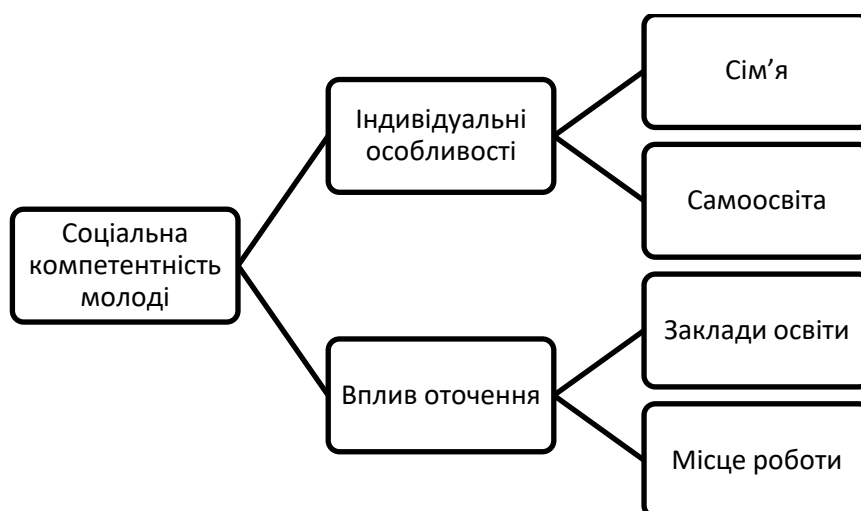

Рис. 1. Формування соціальної компетентності молоді

та Інтернет. Усі означені чинники, звичайно, неоднаково впливають на формування соціальної компетентності молоді, утім це вже не є предметом нашого дослідження.

Для наочності представимо схематично шляхи формування соціальної компетентності молоді з акцентуванням уваги на ті чинники, які найбільше впливають на цей процес.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, теоретичний аналіз проблеми формування соціальної компетентності молоді дав змогу зробити висновки, що таке формування передусім залежить від індивідуальних особливостей людини та її оточення. Серед основних шляхів

формування соціальної компетентності – сім'я та близьке оточення; заклади освіти різних рівнів; система позашкільної освіти; працевлаштування й місце роботи; самоосвіта та саморозвиток у цьому напрямі. Зв'язок соціальної компетентності й успішної соціалізації молоді наявний, оскільки соціальна компетентність є одним із основних показників успішної соціалізації людини, а формування соціальної компетентності – її необхідною умовою.

Подальшого дослідження вимагає питання впливів різноманітних чинників на процес соціалізації молоді, зокрема впливу на цей процес різних видів компетентностей.

Література

1. Шахрай В. Соціальна компетентність особистості в науковій літературі. *Соціальні виміри суспільства*. 2008. Вип. 11. С. 352–362.
2. Докторович М. Соціальна компетентність як наукова проблема. *Психологія і суспільство*. 2009. № 3 (37). С. 144–147.
3. Прямикова Е.В. Социальная компетентность школьников: смыслы и практики. *Социологические исследования*. 2009. № 7. С. 126–132.
4. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/kompetentnyj>.
5. Равен Дж. Компетентность в современном обществе. Москва : Когито-Центр, 2002. 396 с.
6. Зимняя И.А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. Москва : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. URL: <http://fgosvo.ru/uploadfiles/npo/20120325214132.pdf>.
7. Варецька О.В. Місце соціальної компетентності в структурі ключових компетентностей вчителя початкової школи. *Науковий вісник Кременецького обласного гуманітарно-педагогічного інституту ім. Тараса Шевченка. Серія «Педагогіка»*. 2014. Вип. 3. С. 106–116. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkogpth_2014_3_16.
8. Смагіна Т.М. Поняття та структура соціальної компетентності учнів як наукова проблема. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2010. Вип. 50. С. 138–142.
9. Максимова О.О. Фактори впливу на формування соціальної компетентності дитячої особистості. *Сучасні тенденції і пріоритети компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців дошкільної та початкової освіти*. 2016. Ч. III. С. 104–109.
10. Левус Н.І. Чинники соціально-комунікативної компетентності молоді. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. 2011. Вип. 27. С. 180–189. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nsspp_2011_27_22.

References

1. Shakhrai, V. (2008) Socialna kompetentnist osobistosti v naukovij literaturi [Criteria and Marks of Definition of Personal Social Competence Forming]. *Social dimensions of society*. Vol. 11. P. 352–362.
2. Doktorovych M. (2009) Socialna kompetentnist yak naukova problema [Social Competence as Scientific Problem]. *Psychology and society*. Vol. 3 (37). P. 144–147.
3. Pryamikova E. V. (2009) Socialnaya kompetentnost shkolnikov: smysly i praktiki [Social competence of schoolchildren: meanings and practices]. *Sociological research*. Vol. 7. P. 136–147.
4. Akademichnij tлумachnij slovník ukrajinskoyi movi [Academic explanatory dictionary of the Ukrainian language]. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/kompetentnyj>.
5. Raven Dzh. (2002) Kompetentnost v sovremennom obshestve [Competence in modern society]. Moskva : Kogito-Centr [in Russian].
6. Zimnyaya I. A. (2004) Klyuchevye kompetentnosti kak rezultativno-celevaya osnova kompetentnostnogo podhoda v obrazovanii. Avtorskaya versiya. [The key competences as effective goal of competence approach in education]. Moskva : Issledovatelskij centr problem kachestva podgotovki specialistov [in Russian]. Retrieved from <http://fgosvo.ru/uploadfiles/npo/20120325214132.pdf>.
7. Varecka O. V. (2014) Misce socialnoyi kompetentnosti v strukturі klyuchovih kompetentnostej vchiteľa pochatkovoyi shkoli [The place of social competence in the structure of key competences elementary school teacher]. *Science visitor of the Kremenets Regional Humanitarian and Pedagogical Academy*

- of Taras Shevchenko. *Pedagogy*. Vol. 3. P. 106–116. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvk-ogpht_2014_3_16.
8. Smagina T. M. (2010) Ponyattya ta struktura socialnoyi kompetentnosti uchniv yak naukova problema [The Concept and Structure of the Social Competence of Students as a Scientific Problem]. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal*. Vol. 50. P. 138–142.
 9. Maksimova O. O. (2016) Faktori vplivu na formuvannya socialnoyi kompetentnosti dityachoyi osobistosti [Factors influencing the formation of social competence of the child's personality]. *Current trends and priorities of the competence approach in the training of future specialists in preschool and primary education*. Vol. III. P. 104–109.
 10. Levus N. I. (2011) Chinniki socialno-komunikativnoyi kompetentnosti molodi [Factors of social and communicative competence of youth]. *Scientific studios on social and political psychology*. Vol. 27. P. 180–189. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nspp_2011_27_22.